

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ, БАТЬКИ ЯКИХ ПРАЦЮЮТЬ ЗА КОРДОНОМ

Апанасенко Вадим Юрійович
Василенко Олена Миколаївна
м.Хмельницький

Стаття присвячена проблемі виховання дітей в дистантних сім'ях. У статті досліджено поведінкові особливості дітей, батьки яких працюють за кордоном; визначено причини та прояви порушень в поведінці цих дітей. За допомогою психолого-педагогічних методів і методик проведено діагностичне дослідження з виявлення причин та показників порушень поведінки дітей з дистантних сімей.

Ключові слова: поведінка, діти, дистантні сім'ї.

Постановка проблеми. За останні 15-20 років в нашій країні все більших масштабів набуло явище зовнішньої трудової міграції, що спричинене кризовими процесами в економіці, нестабільністю заробітків та незадовільним матеріальним становищем українців. Все це призводить до того, що люди вимушені виїжджати працювати за кордон та залишати своїх дітей на тривалий час без належного нагляду й турботи.

У свою чергу, ситуація праці батьків за кордоном значним чином позначається на особистісному розвитку дитини. Адже найближчі люди (мати, батько, інші родичі) працюють і проживають в цей важкий для дитини період далеко за межами батьківщини й діти змушені самостійно знаходити відповіді на усі запитання та проблеми в колі друзів, однолітків або ж просто знайомих людей. Останні, чи то не володіючи достатніми знаннями й досвідом, чи просто не бажають розібратися в проблемах дитини, дають суперечливу або неадекватну інформацію і на свій розсуд інтерпретують факти. Внаслідок цього втрачається довіра, емпатійність у спілкуванні дитини з дорослими та все частіше проявляються протести, непокірність у стосунках із старшими людьми, тобто поступово виникають проблеми в поведінці.

Аналіз останніх публікацій. Вчені приділяють велику увагу питанням сім'ї та сімейному вихованню. В сучасній науковій літературі досліджуються такі питання, як визначення функцій сім'ї (В.Кравець, М.Мацковський, А.Харчев); проблеми культури і духовності в сучасній сім'ї (М.Соловійов); криза сім'ї та шляхи її подолання (В.Борисов); стреси в молодій сім'ї та шляхи їх подолання (О.Ходаківська); поняття сімейного щастя і спілкування в родині (Ю.Азаров, В.Боїко); прогнозування розвитку сім'ї (І.Бестужев-Лада); дозвілля батьків та їхніх дітей (Н.Гаврилюк); передача та збереження народних традицій в сім'ї (А.Пономарьов, В.Чепелев); шляхи підвищення виховного потенціалу сім'ї (А.Антонов та ін.).

Науковці значну увагу звертають на особливості роботи з дітьми з тих сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах. Зокрема, в працях М.Буянова, І.Дубровіної, Є.Кузнєцова, В.Постового розглядаються психологічні та соціально-педагогічні аспекти діяльності фахівців з цими дітьми.

З огляду на це, **метою статті** є дослідження особливостей поведінки дітей трудових мігрантів та визначення причин її порушень.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі велика кількість сімей потрапляє до розряду сімей, які опинились в складних життєвих обставинах. Чимало українських громадян виїжджає на заробітки за кордон, а їх сім'ї стають

дистантними, тобто такими, члени яких тривалий час проживають на відстані [3, с.75].

Вчені вважають, що дистантна сім'я – це сім'я, члени якої тривалий час перебувають на відстані через те, що один або обидва батьків працюють за кордоном [2, с.1].

Питання стабільності такого шлюбу є досить суперечливим як з наукового погляду, так і з практичного досвіду. Одні вчені вважають, що тривала розлука зміцнює сім'ю, інші навпаки, що вона спричиняє розлучення. Однак усі дослідники визнають, що у таких сім'ях найчастіше виникають труднощі у вихованні дітей. Оскільки у дистантних сім'ях виникає чимало психолого-педагогічних проблем у вихованні дітей, діти з таких сімей потребують особливої уваги з боку педагогів.

Для діагностики поведінкових особливостей дітей, батьки яких працюють за кордоном було обрано наступні методи і методики:

1. Неструктурований вид спостереження за поведінкою дітей з дистантних сімей.
2. Тест «Дім-дерево-людина» (ДДЛ).
3. Опитувальник з діагностики сформованості здатності дітей до емпатії (А. Мехрабієн, Н. Епштейн).
4. Проективна методика дослідження особистості Р. Жіля.
5. Проективна методика «Моя сім'я».
6. Методика «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) [1; 4].

У нашому діагностичному дослідженні взяли участь 12 учнів Деражнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Хмельницької області. Вікова характеристика учасників експерименту складала 11-16 років, а гендерна – 7 хлопців і 5 дівчат.

Першим обраним нами діагностичним методом стало неструктуроване спостереження за поведінкою дітей з дистантних сімей під час навчальних занять та на перервах. Спостереження не мало чіткого плану, а наперед визначеними були лише його об'єкт та ситуація.

За допомогою спостереження було встановлено, що переважна більшість досліджуваних не виявляє високої навчальної та позанавчальної активності: вони не займаються додатковим навчанням з репетиторами, не відвідують центри дитячої творчості, шкільні гуртки (66,7% дітей). Спостереження за дітьми на уроках та після них показало, що переважна більшість досліджуваних не виявляє високої навчальної та позанавчальної активності: вони не займаються додатковим навчанням з репетиторами, не відвідують центри дитячої творчості, шкільні гуртки. Їхня життєва позиція є здебільшого пасивною та споживацькою: діти звикли за рахунок батьківських коштів отримувати все легко, без зайвих зусиль. Вони не бажають чогось досягати самим. У спілкуванні з однолітками більшість з них (66,7%) проявляють зверхність, демонстративність, самовпевненість. А інші 33,3% досліджуваних, навпаки, проявляють тривожність та замкненість.

Результати проведеної методики «Дім-дерево-людина» серед дванадцяти учнів свідчать про те, що рівень агресивності є нижчим за норму лише в 16,7% досліджуваних. Такий ж показник виявлено і за рівнем конфліктності. Високий рівень негативізму як виду порушення поведінки виявили більшість учнів (58,3%) і лише у 8,3% з них даний

показник є нижчим за норму. Показники ворожості в більшості дітей знаходяться в межах норми (41,6%) та нижче

за норму (25%). Результати проведеної методики наведені в таблиці 1.

Таблиця 1
Результати проведення методики «Дім-дерево-людина» в учнів з дистантних сімей

№ з/п	Симптомокомплекс	Рівень	Кількість дітей	%
1.	Ворожість	Нижче норми	3	25
		Норма	5	41,6
		Вище норми	4	33,4
2.	Конфліктність	Нижче норми	2	16,7
		Норма	5	41,6
		Вище норми	5	41,6
3.	Агресивність	Нижче норми	2	16,7
		Норма	7	58,3
		Вище норми	3	25
4.	Негативізм	Нижче норми	1	8,3
		Норма	4	33,4
		Вище норми	7	58,3

Результати проведеного дослідження за допомогою опитувальника з діагностики сформованості здатності дітей до емпатії (А.Мехраб'єн, Н.Епштейн) засвідчили, що лише одна дитина виявила високий рівень сформованості

здатності до емпатії (8,3%), п'ятеро дітей показали середні показники цієї здатності (41,6%), а шестеро з них проявили низькі рівні здатності до емпатії (50%). Усі ці дані представлені в таблиці 2.

Таблиця 2
Рівні сформованості здатності до емпатії в учнів з дистантних сімей

Рівень сформованості здатності до емпатії					
Високий		Середній		Низький	
кількість	%	кількість	%	кількість	%
1	8,3	5	41,6	6	50

Аналіз отриманих даних за методикою Р.Жиля, яка визначає ставлення дітей до найближчого оточення показав наступне: у ставленні дітей до оточуючих домінують відносини до бабусі й дідуся та друга (подруги) – по 25% в кожному випадку. Позитивне ставлення дітей до батьківського подружжя виявили лише 8,3% дітей. Такі ж показники характерні як у відношенні досліджуваних до матері, так і до

батька. Ще одним показником виявилась закритість в одній дитині. В характеристиці дітей зовсім не проявились такі показники, як допитливість, товариськість, домінантність, соціальна адекватність поведінки та ставлення до вчителя як авторитетного дорослого.

Отримані дані проведеної методики наведені в таблиці 3.

Таблиця 3
Результати дослідження ставлення учнів з дистантних сімей до найближчого оточення за методикою Р.Жиля

№ з/п	Шкала	Результати опитування дітей, %
1	Ставлення до матері	8,3
2	Ставлення до батька	8,3
3	Ставлення до батьків як до батьківської пари	8,3
4	Ставлення до братів і сестер	16,7
5	Ставлення до бабусі й дідуся	25
6	Ставлення до друга (подруги)	25
7	Відношення до вчителя (авторитетного дорослого)	0
8	Допитливість	0
9	Домінантність	0
10	Товариськість	0
11	Закритість	8,3
12	Соціальна адекватність поведінки	0

Узагальнюючи результати проведеного діагностичного дослідження за проективною методикою «Моя сім'я», можна стверджувати, що у стосунках дітей і батьків з дистантних сімей немає місця емоційно теплим почуттям. Діти відчують агресію та ворожість по відношенню до членів

своєї сім'ї. Їм не вистачає батьківської ласки, любові, багато з них почувають себе самотніми та відгородженими від оточуючих.

У таблиці 4 наведені деякі з характерних ознак малюнків, намальованих дітьми.

Таблиця 4

Аналіз малюнків дітей з дистантних сімей за методикою «Моя сім'я»

№ з/п	Елементи малюнка	Кількість дітей у %
1	Відмова малювати одного із членів родини	25
2	Велика дистанція між членами сім'ї	50
3	Наявність додаткових предметів, звірів, видуманих персонажів	33,3
4	Стирання предметів, заштрихованість	33,3
5	Похмура колірна гама малюнку	75
6	Відмова малювати малюнок	25

Аналіз даних проведеної методики «Аналіз сімейної тривоги» («АСТ») свідчить, що інтегральний показник сімейної тривоги як типового сімейного стану наявний в більшості досліджуваних (88,9% батьків) і лише в одного з них (11,1%) цей показник є в межах норми. Усі інші батьки відчують почуття провини в сім'ї (100% батьків) та лише

в двох з них (22,2%) нервово-психічне напруження є в межах норми. Почуття тривоги лише в одного з досліджуваних батьків (11,1%) знаходиться в межах норми, а в усіх інших батьків (88,9%) тривожність є вищою за норму.

Результати дослідження за методикою «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) відображені в таблиці 5.

Таблиця 5

Рівні сімейної тривоги за методикою «Аналіз сімейної тривоги»

№ з/п	Шкала	Рівень	Кількість батьків	%
1.	Почуття провини («П»)	Нижче норми	0	0
		Норма	0	0
		Вище норми	9	100
2.	Тривога («Т»)	Нижче норми	0	0
		Норма	1	11,1
		Вище норми	8	88,9
3.	Нервово-психічне напруження («Н»)	Нижче норми	0	0
		Норма	2	22,2
		Вище норми	7	77,8
4.	Інтегральний показник сімейної тривоги («С»)	Нижче норми	0	0
		Норма	1	11,1
		Вище норми	8	88,9

Висновки. Таким чином, аналіз результатів проведених діагностичних досліджень поведінкових особливостей учнів, батьки яких працюють за кордоном показав наявність конфліктності та ворожості в сімейній ситуації, яку

добре відчують як батьки, так і діти з дистантних родин.

Перспективами подальших досліджень є розробка та обґрунтування ефективних форм і методів роботи соціальних педагогів з дітьми та батьками з дистантних сімей.

Література та джерела

1. Беляускайте Р.Ф. Рисуночные пробы как средство диагностики развития личности ребенка // Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога / Сб. науч.тр. – М., 1987. – С.67-80
2. Венгер Г. Феномен дистантної сім'ї / Г.Венгер // Український науковий журнал «Освіта регіону» – №2 – 2013. – С. 196
3. Куб'як Н. Критерії готовності майбутніх педагогів до роботи з дистантними сім'ями / Н.Куб'як // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 262: Педагогіка та психологія – Чернівці: Рута, 2005. – С.75-81
4. Рабочая книга школьного психолога / И.В.Дубровина, М.К.Акимова, Е.М.Борисова [и др.]; под ред. И.В.Дубровиной. – М.: Просвещение, 1991. – 303 с.

Статья посвящена проблеме воспитания детей в дистантных семьях. В статье изучены поведенческие особенности детей, родители которых работают за рубежом; выделены причины и проявления нарушений в поведении этих детей. С помощью психолого-педагогических методов и методик проведено диагностическое исследование с выявления причин и показателей нарушений в поведении детей с дистантных семей.

Ключевые слова: поведение, дети, дистантные семьи.

This article is devoted to the problem of upbringing children in distant families. The particularities of children's behaviour with parents working abroad have been researched; the main reasons and disturbance of behaviour of such children have been determined. The diagnostics of behaviour of labor migrants has been made; family situation of upbringing of these children have been analyzed; the main reasons of behaviour disturbance of these children have been determined. With the help of such psychological and pedagogical methods and methodology as monitoring of children's behavior in distant families the test has been conducted – "Home-tree-person" as well as the questioning to identify children's ability level for empathy (A.Mekhrabien, N.Epshtein). the following methodology has been used: projective methodology of person's investigation of R.Zhyl', projective methodology "My family" and methodology "Analysis of family anxiety". The diagnostic research to identify the reason and figures of disturbance of children in distant families has been conducted. Since distant families there experience many psychological and educational problems in parenting, children from such families need special attention from teachers.

Key words: behaviour, children, distant families.